

Az 1950-es évek tanítóképzős tanterveinek összehasonlító elemzése

© Molnár Béla

Nyugat-magyarországi Egyetem Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kar,
Szombathely
mbela@mnsk.nyme.hu

A magyar tanítóképzés gazdag szakirodalommal rendelkezik, mert az intézeti tanárok, főiskolai oktatók gyakran készítettek iskolatörténeti monográfiákat, a képzés történetét ismertető kutatási beszámolókat. Az ötvenes évek két szocialista tanítóképzős tantervét a neveléstörténeti szakma még nem vont érdeklődésének homlokterébe. A kutatás célkitűzése, hogy a középfokú képzést szabályozó előíró-adagoló tanterveket, tantervjavaslatokat bemutassa, elemezze. Bemutatásra kerül néhány ország tanítóképzésének szerkezeti egybevetése, valamint két-három állam tanítóképzős tantervi óraszámainak összehasonlítása, így a nemzetközi és a hazai állapotok figyelembevételével kíséreljük meg exponálni témánkat.

Az 1950-es évek tantervei

Az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete 1950-ben tanítóképző intézeteket hozott létre. A tanítóképzők feladata „*az általános iskola alsó tagozata (I-IV. osztály) részére a szocialista nevelés elveinek megfelelően képzett, általánosan művelt, felsőbb tanulmányokra is képesített nevelők elméleti és gyakorlati képzése*” lett. (Törvények, 1951, 140) A tanítóképző elvégzése után a növendékek érettségi vizsgát tettek. Az érettségit követően egy évig fizetési gyakorlat tanítóként iskolai alkalmazásba kerültek. A gyakorlóév végén a sikeres tanítói képesítő vizsga letételével fejeződött be a képzés. A tanítóképzők négy évfolyamos oktatási időszakossal működtek, de a tanítóképzés időtartama a gyakorlóévvel együtt öt tanévessé vált.

Az első "szocialista" tanítóképzős tanterv igen rövid idő alatt készült el. Ezt a dokumentumot (hasonlóan az 1950-es általános iskolai és gimnáziumi tantervekhez) tantervelméleti szempontból nem tekinthetjük színvonalas szakmai műnek, hiszen abban direkt ideológiai, politikai célok jelentek meg. A dokumentumok a párt és állami irányítás, szándék és akarat eszközeként funkcionáltak. Ezeknek az új oktatási "iratoknak" a meghatározását, funkcióját így adta meg a minisztérium egyik tantervelméleti kiadványa:

„A tanterv állami okmány a kormányzat által kiadott hivatalos utasítás, amely az általános nevelési célnak és az iskolatípus céljának megfelelően megszabhatja azt a művelődési anyagot, amelyet a tanulóifjúságnak el kell sajátítania...” Ezért a tananyagot "tömören, de határozottan és félreérthetetlenül" kell megszabni, meghatározva, hogy "az egyes tantárgyak keretében mennyit és hogyan kell tanítani". "A tantervben kijelölt tananyag feldolgozása kötelező. ...A tankönyv anyagából lényeges fejezeteket vagy nagyobb részeket elhagyni, vagy más anyaggal helyettesíteni nem szabad az iskolai tanítás során. A tankönyv rendszeres használata egyaránt kötelező a nevelőkre és a tanulókra." (Ballér, 1996:103-104)

Az idézett szöveg nagyszerűen tartalmazza a centralizált tantervek részletezett tantervi típusának vagy más néven előíró, adagoló, központi tanterv legfontosabb fogalmi ismertetőjegyeit:

- a tananyag minden részletét aprólékosan megszabja,
- az adagoló tantervhez csak egy tantárgy-pedagógiai interpretáció és központilag jóváhagyott tankönyv tartozik,
- az állami elvárásoknak megfelelő bemeneti szabályozás érvényesül a célok, feladatok, tananyag, módszerek, eszközök meghatározásában,
- mindent áthat a centralizmus, megvalósul a tantervi diktatúra, ezzel együtt megszűnik az iskolák, pedagógusok autonómiája, önállósága,
- elsősorban ideológiai, politikai dokumentumok voltak, csak másodsorban pedagógiaiak.

Az 1951-es tanterv cél- és feladatrendszer

A célok hierarchiájának csúcsán az iskolatípus célja helyezkedik el. A tanító(nő)képző célmeghatározása ugyanúgy, mint más párt-dokumentumok, illetve párt- és állami vezetők állandó kifejezéseit, szófordulatait, "szóvirágait" közvetíti (pl.: a dolgozó nép hűséges fia, a szocializmus építői, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozás). Mindezek mellett a képzés célja tartalmaz időt álló, egyetemes emberi értékeket is (pl.: öntudatos, fegyelmezett, a közösség-, a haza védelme, a munka szeretete és megbecsülése, bátorság). Az általános feladatok között láthatók pedagógiai feladatok és politikai szövegek, ideológiai doktrínák.

„A tanító(nő)képző feladata: hogy az általános iskolában megszerzett ismereteket elmélyítse s továbbfejlessze, a tananyagban, az oktató és nevelő munkában a marxista-leninista világnézetet érvényesítve, harcoljon a reakció- és idealista szemlélet ellen, nagy műveltségű és a szocialista pedagógiai ismeretekben gazdag tanítónemzedéket neveljen, mely szaktudásával és szocialista magatartásával méltán szolgál az általános iskolai tanulóknak példaképpül, hogy felnövekvő tanítónemzedékünkben az elméleti és gyakorlati növelés és tanítás szoros kapcsolatának készségét kiművelje és alkalmassá tegye őket az általános iskola alsó tagozatában folyó nevelő és tanító tevékenység maradéktalan ellátására, valamint egyetemi és főiskolai tanulmányok végzésére.” (Tanítóképzők, 1953:1)

A pedagógiai feladatok lefedik ennek a szakmai középiskolának minden egyes tennivalóját attól kezdve, hogy megérkezik a diák az általános iskolából, s az ott szerzett ismereteit itt elmélyíti, továbbfejleszti, nagy műveltségre, pedagógiai ismeretekre tesz szert, példaképpül szolgál. A tanítóképző feladata, hogy növendékeit képessé tegye az általános iskola alsó tagozatában folyó pedagógusi tevékenységre, illetve felkészítse őket a felsőoktatási tanulmányokra. Az iskolatípus feladatrendszerének eme legmagasabb szférájában is ott van az ideológia, a politika. Mindenkitől elvárja a marxista-leninista világnézetet. Az egyes tantárgyak céljaiban szintén ez a kettősség: ideológiai-politikai és pedagógiai előírások jelennek meg. Ideológiai-politikai előírások:

- *„... a dialektikus-materialista világnézet megalapozása.*
- *Harc az idealista világnézet ellen.” (Tanítóképzők, 1953:20)*

A tanítóképző óratervében a korábbi tantervekhez képest a legnagyobb változások az ének-zeneben, a matematikában, a magyar nyelv és irodalomban történtek.

Emelkedett a történelem és egy órával a természettudományos tantárgyak óraszámára. Bevezették az orosz nyelv oktatását. A tantárgyak sorából eltűnt a hit- és erkölcsstan, a gazdasági ismeretek, a kézimunka és a mindennapi kérdések. A neveléstudományi tárgyak és a gyakorlati képzés órakerete 4 órával csökkent, feltételei ebben a tekintetben romlottak. A tanítóképzésben minden tárgy a képzést szolgálta, még a közismereti tantárgyak is. Az elméleti felkészítés középpontjában azonban a lélektan-pszichológia, a pedagógia, valamint a módszertan állt. Ezeknek a tantárgyaknak a neve, összetétele és óraszámai a következők voltak az 1951-es – ezt mutatjuk be először – és az 1954/55-ös tantervekben:

1.	Tanítástan	II. o.	3 óra
2.	Neveléstan	III. o.	2 óra
		IV. o.	2/0 óra
3.	Módszertan	III. o.	2 óra
4.	Neveléstörténet	IV. o.	0/2 óra
	Összesen		9 óra

Az 1954/55-ös tanév óratervének neveléstudományi tantárgyai a következők szerint alakultak:

1.	Tanítástan	II. o.	2 óra
2.	Neveléstan és úttörő módszertan	III. o.	2 óra
		IV. o.	0/1 óra
3.	Lélektan	II. o.	2 óra
4.	Logika	IV. o.	2 óra
5.	Neveléstörténet és iskolaszervezetan	IV. o.	2/1 óra
	Összesen		10 óra

1953-ig hiányzott a képzésből a logika és a pszichológia. Az 50-es évek közepén 1 órával (10 órára emelkedett) nőtt a szakmai elméleti képzés teljes óraszámára. Összességében megállapítható, hogy ezen a területen a feltételek romlottak az ötéves képzéshez viszonyítva.

A Központi Vezetőség 1952. június 28-án tartott ülésén megállapította, hogy „Az ifjúság közötti pártmunka központi kérdésének az új nemzedék szocialista szellemben való nevelését kell tekinteni.” (VML KFL XXVI./61. 509/1952-53) Ez a megállapítás szabta meg, hogy a tanítóképző intézetekben külön tantárgyként az úttörővezetést vezessék be. Az új tantárgy elméleti anyagát a DISZ Országos Központja dolgozta ki, s azt a képzők sokszorosítva kapták meg. Az ötvenes évek közepétől a nevelélmélet tantárgy részeként tanították az úttörővezetés módszertanát.

1952-ben indították el a módszertan tanításának új rendszerét. 1952-ben a tárgyat még a pedagógia tanára tanította, ugyanakkor a szaktanárok is kaptak órát a módszertan tanítására. A következő években a módszertan oktatását a szaktanárok vették át, így az önálló módszertan tantárgy megszűnt létezni.

A pszichológia-ellenes tendenciák következményeként a pedagógiai gimnáziumban nem tanították pszichológiát. Két tanéven át maradt ki teljesen a lélektan az oktatásból. Az 1951-53 közötti tanévekben szerepelt néhány tanórán pszichológiai téma. A lélektan tárgynak nagyobb szerepet óhajtó Kiss Tihamér nem először mondta jegyzőkönyvbe kritikáját a tarthatatlan állapotok miatt, s jó politikai érzékkel a szovjet példát emlegetve, szerette volna a pszichológiát a tanítóképzésbe régi helyére visszaállíttatni: „A lélektan és logika terén ...nem mutatkozik jó eredmény, ennek oka a tanterv is, hiszen a logika tanítására egész évben csak 2 órát biztosít, pszichológiára is nagyon keveset. A Szovjetunióban a lélektan és logika tanítás a 9.

osztályban kötelező, évi 140 órában. Kívánatos volna, hogy a tanítóképzőkben, ahol a lélektan és logika tanítása nagyon fontos, több óraszámot biztosítsanak ezeknek a tárgyaknak.” (HBML XXVI. 51/b 1951. jan. 30.)

1953-ban kezdték el külön tantárgyként tanítani a pszichológiát. A II. osztályban az első félévben 2 , a második félévben 1 óra szerepelt. 1956 után heti 2-2 órában tanultak a jelöltek általános lélektant, fejlődéslelektani összefoglalások nélkül. A tudomány mellőzöttségének ideje alatt, 1951-től 1953-ig a „Pedagógia” könyv fejezeti alapján tanítottak némi lélektant. Az 1951-ben bevezetett tankönyvről, annak lélektani anyagáról Kiss Tihamér a következők szerint ítélt: *„Helyes, hogy végre lélektant és logikát is bevették. Azonban akkor amikor a Szovjetunióban minden középiskolában egy olyan gazdag anyagú lélektan tankönyvet használnak, mint nálunk is ismert Tyeplov pszichológiája, akkor nem engedhető meg, hogy a tanítóképzőkben ennek is csak egy tizedét tanítsuk.*” (HBML XXVI. 51/b 1951. nov. 24.)

1949-1953 között a középfokú tanítóképzésben a pszichológiának mostoha szerepe volt a politikai szituáció miatt. A pedagógiai tárgyak megalapozásának funkcióját nem tudta betölteni. 1953 után az általános lélektani ismeretek mennyisége és minősége szélesebb körű, mélyebb lett, mint a korábbi években, újra alkalmassá vált a tárgy a pedagógiai elmélet és gyakorlat megalapozására.

1950-ben csökkentették ugyan az összes órák számát 134-re, a diákok mégis túlterheltek voltak – egy hétre kb. 34 óra jutott –, hiszen a képzési idő egy tanévvel megrövidült. A magas óraszámok miatt a jelentésekben, jegyzőkönyvekben a tanítóképzők nevelői tájékoztatták a felsőbb tanügyi szerveket. 1952-ben a kizsartár-készítő szakkör kötelező bevezetésekor Kopácsy Béla tanulmányi vezető a Közoktatásügyi Főosztálynak megírta a tanulók napirendjét, s tapasztalatait a diákok közérzetéről: *„A tantestület tagjai aggodalommal figyelik már eddig is a tanulók túlterhelését,... Lelkiismeretes növendékeinkben már most a teljes kimerültség jelei láthatók. ...Valószínűnek tartjuk, hogy a K.M. illetékes szervei ...Nem idegroncokat, hanem erős, egészséges pedagógusokat akarnak nevelni...”* (JNKSZML VIII. 52. 384/1952)

Az intézménytípus 1868-1959 közötti korszakában, a középfokú képzés alatt a tantervek központi kérdése az volt, hogyan tartsanak lépést a közismereti tananyag és a szakmai- pedagógiai-, gyakorlati felkészítés növekvő igényeivel. A képző intézetek pedagógusai hosszú évtizedeken át küzdöttek a nagyobb óraszámokért. A közismereti és a szakmai tárgyak sokat vitatott aránya is végigkísérte a magyarországi tanítóképzés történetét. Ezekre a felmerült problémákra a megoldást a tanulmányi idő növelése jelentette volna. A képzési idő növelésének több útját is alkalmazták a jelzett korszakban: egyrészt emelték a kötelező órák számát, másrészt a kötelező délutáni foglalkozásokat iktattak be a képzésbe.

Az 1951-es tanterv alapján megállapíthatjuk, hogy a tantárgyak tartalma, mennyisége lehetővé tette az általános műveltség alapjainak az elsajátítását, azonban a tanulók túlterhelése nehezítette, hogy a képzőben magas szintű általános műveltséget biztosítsanak. A tanítóképzés fő célja a szakmai képzés volt, s e mellett nem mellékes feladatként, nyújtott közismereti anyagot is. A kor elvárásával harmonizáló, bár egyre kevesebbnek tűnő általános tudással kerültek ki a tanítójelöltek iskoláikból. A tanítóképző 4 év alatt mindent megtett, hogy neveltjei felnőttként igényeljék az esetleges hiányosságok pótlását, képessé tette őket önművelődésre, önnevelésre.

Tanítóképző intézetek és azok tantervei egyes országokban

A tanítójelölteket 1946-tól hároméves tanulmányi idő helyett, négyéves képzés során készítették fel az elemi iskolai tanításra (Medinszkij, 1947:205). A kötelező középfokú oktatás sikeres bevezetése, a középfokú oktatásban részesülők számának növekedése lehetővé tette, hogy 1953-tól a tanítóképzők áttérjenek a középiskolára épülő, kétéves képzésre (Konsztantyinov, Medinszkij & Sabajeva, 1982:410). A teljes középfokú végzettségű hallgatók, a pedagógiai szakközépiskolásokhoz képest, lényegesen könnyebben sajátították el a szakmai tárgyak tananyagát, jelentősebb eredményeket értek el egy tanóra alatt, elmélyültebb önálló munkát tudtak végezni, hosszabb ideig képesek voltak figyelni, jegyzetelni. A kétéves tanítóképzők szervezeti formái, módszerei a tanárképző főiskolák sajátosságaihoz közelített.

A szovjet tanítóképzőkben terhelték leginkább le a diákokat, hiszen a heti 10-15 órás zenei gyakorlatokkal 40 körüli heti óraszámban nevelték-oktatták a tanulóikat. A negyedik évfolyamon tanították a „Politika, párttörténet” tantárgyat, így a képzésben figyelembe vették a világnézeti-politikai nevelés követelményeit.

Romániában az 1945-ös Voitec-féle törvény nyomán a líceum ötéves lett (Balás, 1948:395). A tanítóképzés idejét lecsökkentették egy évvel, 1948-tól csak négy évfolyamra terjedt ki. 1950-ben engedélyezték a harmad év elvégzése utáni képesítőzést, lehetővé tették a látogatás nélküli képzést, biztosították a gimnáziumból különböző vizsgával való átmenetet a tanítóképzőbe (Szabó, 2006). A romániai tanítóképzős tantervben külön tárgyként oktatták a „Pionír tevékenység (elmélet)” és a „Pionír gyakorlat” stúdiumokat, ezeket a tárgyakat hazánkban is bevezették, de a nevelélmélet tárgy óraszámának terhére, s nem önálló tárgyként tanították.

A Német Demokratikus Köztársaságban az alsó tagozat nevelőit három év alatt képezték ki a tízosztályos általános iskola elvégzését követően (Dorst, 1951:260). A Magyar Országos Levéltárban négy évfolyamra kiterjedő tantervre bukkantunk. A német tantervben megdöbbentően nagy óraszámban, heti 9 órában három évfolyamon is tanították a „Marxizmus – leninizmus” tantárgyat nagyon fiatal, ifjú férfiaknak és lányoknak. Nagyon korszerű tárgyat is találhatunk ebben az óratervben: a német tanítóképzősök elsajátíthatták a „Képszemlélet és film módszertana” kurzus tananyagát.

Összefoglalás

Az 1950-es évek tanterveinek célmeghatározása normatív, ideológiailag elkötelezettséget tükröző, mindenkitől elvárta a marxista-leninista világnézetet. A tantervek műfajilag központi, erősen előíró típusba tartoztak. A tantervekben pedagógiai előírások mellett direkt ideológiai, politikai célok jelentek meg. A dokumentumok a párt és állami irányítás, szándék és akarat eszközeként funkcionáltak. A tantervek, a tantárgyak tartalma, mennyisége lehetővé tette a középfokú tanítóképző intézetekben az általános műveltség alapjainak, valamint a mesterségbeli tudásnak az elsajátítását. Az 1950-es években elkészült tantervekben a külföldi gyakorlat szerencsére nem jelentkezett a világnézeti nevelés területén. A párttörténetet, marxizmust külön tárgyként oktatták a szocialista országok képzőiben, hazánkban erre nem került sor.

Irodalomjegyzék

- BALÁS Gábor (1948). Románia közoktatásügye 1947-ben. Köznevelés, 4. 16. sz. 395.
BALLÉR Endre (1996). Tantervelméletek Magyarországon a XIX. XX. században. Budapest: OKI.
DORST, W. (1951). Tanítóképzés a Német Demokratikus Köztársaságban. Köznevelés, 7. 6. sz. 260-261.
KONSZTANTYINOV N. A., MEDINSZKIJ E. N., & SABAJEVA, M F (1982). Isztorija pedagogiki. Proszvesenyije, Moszkva.
MEDINSZKIJ, E. N. (1947). Narodnoje obrazovánije v SZSZSZR. Ucsnedgiz, Moszkva.
SZABÓ K. Attila (szerk. 2006). Az erdélyi tanító- és óvóképzés történetéből. Marosvásárhely: Mentor Kiadó.
Tanterv a tanító(nő)képzők számára (1951). Budapest.
Tanítóképzők tantervei (1953). Magyar irodalom, magyar nyelvtan. Tankönyvkiadó.
Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye (1951). Budapest.

Levéltári forrásokban használt rövidítések

- HBML = Hajdú-Bihar Megyei Levéltár
JNKSZML = Jász-Nagykun-Szolnok Megye Levéltára
MOL = Magyar Országos Levéltár
VML KFL = Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltár